tegen de Belgen in 1831) en hoe het uiteindelijk met Naatje is afgelopen. Ze was van zandsteen gemaakt, werd uiteindelijk verwijderd en haar resten kwamen in het Stedelijk Museum terecht. Kortom, een mooie bron bij de geschiedenislessen. Verrassend is wel dat ook onderwerpen besproken worden die niet uit de twintigste eeuw komen. Bij het jaar 1919 vind je bijvoorbeeld een prentbriefkaart van Spinoza waardoor met een omweg de zeventiende-eeuwse filosoof besproken wordt, net als bijvoorbeeld de tulpengekte die beschreven wordt aan de hand van een botanische plaat uit 1903.

Joke Noordstrand

LAMBERTHE DE JONG, *DE VROUW IN NEDERLAND, HAAR EIGEN GESCHIEDENIS IN MEER DAN 100 VERHALEN.* (VAN GENNEP: AMSTERDAM, 2007) 360 BLZ., € 19,90.

Op het gedeelde omslag zie je op de bovenste helft een eigentijdse foto van een vlotte jonge meid met een laptop en op de onderste helft een zwart-wit afbeelding uit de jaren zestig van een secretaresse met veel haarlak, die driftig achter een zware typemachine aan het werk is.
Lamberthe de Jong heeft meer dan 100 verhalen over vrouwen die de afgelopen 2000 jaar in Nederland woonden samengesteld nit brieven, dagboeken en andere egodocumenten. Bij ieder verhaal schreef ze een korte inleiding zodat je de situatie gemakkelijk in de juiste historische context kunt plaatsen. Bij enkele korte verhalen die zich afspelen in de vroege middeleeuwen, zoals bijvoorbeeld *Mislukte moord door een heidense oma* (700 na Christus), werkt dat wel eens storend omdat de gebeurtenis dan al verklapt wordt en het verhaal niet meer spannend is. Naarmate het boek vordert en de verhalen ook langer worden is het juist prettig. Een groot deel van de verhalen is onbekend en geven vaak een verrassend tijdsbeeld. Juist de gebeurtenissen van vrouwen die een bescheiden leven hebben geleid, spreken zeer tot de verbeelding. Zoals een stukje uit het verslag van Marie Deurloo, die in de crisisjaren trouwde en kinderen kreeg: 'In juni '35 werd de eerste geboren. Ik lag in de bedstee toen de dokter kwam. Zo'n bevalling kostte geld en er was toen nog geen ziekenfonds die dat voor je betaalde. Ik wist dat hij meestal twaalf gulden vijftig vroeg en soms – bij arbeiders – een tientje. En ik had maar een tientje kunnen sparen.' Een aantal verhalen over Indië, Aletta Jacobs of de ontruiming van het Apeldoornse Bosch, is bekend maar blijft boeiend. Het is een heerlijk boek om af en toe eens in te bladeren en te genieten van de gebeurtenissen die vrouwen in die tijd meemaakten. Het bevat weerzinwekkende verhalen van meisjes die op een nonnenkostschool zaten en begonnen te menstrueren, maar vertelt ook hoe het was om als huisvrouw (Kathie Somerwil) te studeren en te promoveren. En dan de werkgroep 'Flinke meisjes, lieve jongens' die in de jaren tachtig in de stad Groningen tot doorbreking van de rolpatronen probeerde te komen. *De vrouw in Nederland*, is zeer toegankelijk geschreven en mijns inziens ook geschikt om door leerlingen in de Tweede Fase gebruikt te worden.

Joke Noordstrand

THOMAS LEEFLANG, *SPOOKFEESTEN: DE RIJKSPARTIJDAGEN VAN DE NSDAP IN NEURENBERG.* (UITGEVERIJ ASPERT SOESTERBERG, 2007), 142 BLZ. € 18,95.

Filmde Leni Riefenstahl in 1934 voor *Triumph des Willens* nu gewoon wat zij zag? Of werden de Rijkspartijdagen speciaal zodanig geregisseerd dat er een film van gemaakt kon worden? Wie Thomas Leeflangs boek over de Rijkspartijdagen leest, weet het. Van 1933 tot 1939 was Neurenberg in september het middelpunt van het Derde Rijk als daar de partijdagen van de NSDAP gehouden werden. De geboortestad van onder meer Albrecht Dürer en Veit Stoss

was in de loop van de negentiende eeuw uitgegroeid tot het centrum van de Duitse cultuur. Wagners *Die Meistersinger von Nürnberg* liet voor Hitler weinig twijfel op de vraag waar hij zijn partij het beste aan zijn volk kon vertonen.
De NSDAP begon een beetje terughoudend met het organiseren van een jaarlijks congres voor de partijleden. In de jaren twintig werd er wat gemarcheerd door München en waren er feestredes in de *Hofbräukeller*, maar Hitler en zijn trawanten behoorden toen nog niet tot de gevestigde politieke orde. In veel steden had hij een spreekverbod als gevolg van zijn mislukte coup in 1923. Pas vanaf het einde van de jaren twintig, als *Gauleiter* Julius Streicher de partijdagen naar Neurenberg haalt, begint het wat te worden. Al leek er toen nog geen traditie te ontstaan, want tussen 1930 en 1933 viel de partij ten prooi aan interne spanningen en vetes en werden er helemaal geen partijdagen georganiseerd.

Vanaf 1933 verandert dat. Hitler is dan Rijkskanselier, de onbetwiste partijleider van de grootste partij van het land en weldra de enig toegestane. In september wordt de overwinning gevierd met de *Reichparteitag des Siegens*. De eerste partijdagen nieuwe stijl, zoals ze er tot 1939 uit zouden zien.
En die beschrijft *Leeflang* een voor een. Daarbij geeft hij in zijn voorwoord wel een waarschuwing: *Spookfeesten* is geen boek om in een keer uit te lezen, de partijdagen 'verliepen immers allemaal volgens hetzelfde regiem.' (blz. 9). Honderdduizenden toeschouwers en deelnemers trekken richting Neurenberg. De stad barst een week lang volledig uit zijn voegen met talloze parades (SA, SS, *Hitlerjugend, Bund Deutscher Mädel, Reichsarbeitsdienst*), militaire demonstraties, hysterische toespraken in stadions of afgeladen theaters, eerbetonen aan oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog, operavoorstellingen en diverse optredens van de Führer zelf.
In *Spookfeesten* lezen we niet alleen over het verloop, maar ook over de gehele machinerie achter deze enorme evenementen. De *Organisationsleitung Reichsparteitag* van de NSDAP onder leiding van Robert Ley en de *Parteitagsreferat* van het stadsbestuur van Neurenberg waren het hele jaar bezig met de voorbereidingen en uitvoer van de partijdagen. Alle propagandatechnieken waarvan de nazi's zich bedienden werden tijdens deze week ingezet.
De *Reichsparteitage* waren de hartslag van de NSDAP, stelt Leeflang. Een overtreffende trap van groots en meeslepend waardoor de thuisblijvers het gevoel kregen werkelijk iets gemist te hebben en de deelnemers nog het hele jaar konden teren op hun herinneringen aan de saamhorigheid tijdens de vaandeloptochten en vuurwerken.
Over de partijdagen was er in Nederland nog niet zoveel verschenen. Het ging hoogstens om wat verwijzingen als het over Leni Riefenstahl ging. *Spookfeesten* vult daarmee een leemte op. Leeflang baseert zijn beschrijvingen op verslagen uit de *Völkischer Beobachter* en (Duitse, Nederlandse en Amerikaanse) kranten uit die tijd. Aangevuld met fotomateriaal en verwijzingen naar eerder onderzoek over onderdelen die een rol spelen bij de partijdagen ontstaat een compleet beeld dat veel meer is dan een droge opsomming over verloop en opzet van deze massabijeenkomsten.
Toch is het jammer dat het hierbij blijft. In die zin dat Leeflang de partijdagen als geheel niet in een breder mediakader stelt. Is deze vorm van propaganda nu typisch nationaal-socialistisch of hebben de nazi's naar hartenlust gegrabbeld in een ton van technische mogelijkheden en historische voorbeelden? Antwoord op een dergelijke vraag had het beeld van de partijdagen in Neurenberg compleet gemaakt.

Daan Schuijt

RENÉ DESCARTES, *DE PASSIES VAN DE ZIEL*. VERTAALD, INGELEID EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN DOOR THEO VERBEEK (HISTORISCHE UITGEVERIJ: GRONINGEN 2008) 232 BLZ., PRIJS € 27,50.
RENÉ DESCARTES E.A., *EEN WARMTE OM HET HART. LIEFDESBRIEVEN AAN DESCARTES*. GRONINGEN (HISTORISCHE UITGEVERIJ: GRONINGEN 2008) 95 BLZ., PRIJS € 12,95.

Aan het fonds van de Historische Uitgeverij worden met regelmaat vertalingen toegevoegd van belangrijke boeken uit de wetenschapsgeschiedenis. Dit is zo'n boek: een